Nummer 337 - Maart 2024

'n HOESBREEF

UITGAVE VAN STICHTING HISTORISCHE SOCIËTEIT ENSCHEDE-LONNEKER

Boekdrukkunst en kunstmatige intelligentie

In 1967 werd ik leerling boekdrukker. Een mooi vak met geschiedenis. Boeken werden heel vroeger geschreven en getekend door monniken. Met de uitvinding van de boekdrukkunst werd 'drukwerk' min of meer geautomatiseerd. Drukkers moesten kunnen lezen en schrijven. In de negentiende eeuw waren typografen daarom 'heren-arbeiders'. Kennis en kunde om boeken te maken en kennis te verspreiden. Het is snel gegaan. Kennis wordt nu op heel veel manieren aan ons gepresenteerd.

Door **Dick Buursink**

▲ *Letterkast met loden letters en een zethaak. Het handzetten werd aan het begin van de twintigste eeuw naar de achtergrond gedrongen door de komst van de regelzetmachine. Sinds de jaren tachtig is het hele proces van letterzetten overgenomen door computersystemen.*

Over het gevaar van doorgaande ontwikkelingen van kunstmatige intelligentie (artificiële intelligentie AI). Het is een onderwerp dat voor een digibeet (en dat ben ik) niet direct helder is. Computersystemen helpen ons toch met het mogelijk maken van modern leven?

De houtkachel moet ik nog altijd zelf aan de gang krijgen. Mijn centrale verwarming kan ik al op afstand bedienen. Het is fijn dat ik op mijn telefoon toegang heb tot mijn bankrekening. Dat ik kan betalen, geld over kan maken en bijvoorbeeld tikkies kan uitsturen. Medische kennisdragers zijn ontwikkeld waarbij computertechnologie mee vaststelt hoe ik behandeld moet worden. Treinen die op een zeer druk bereden spoornet hun weg vinden met behulp van computerprogramma's. Bevoorrading van winkels op basis van ingewikkelde logaritmes. Vliegtuigen die op de automatische piloot hun bestemming weten te vinden.

Steeds meer worden wij afhankelijk van kennis die door slimme ontwikkelaars in computerprogramma's wordt samengebracht. Systemen geprogrammeerd door mensen! Steeds beter en steeds sneller. Steeds minder mensen zijn nodig om kennis in te brengen. Kennis om zaken te organiseren, te beoordelen en (bij) te sturen. Computertechnologie die grootschalig taken van mensen overneemt, helpt ons om besluiten te nemen.

Computersystemen die nu blijkbaar ook in staat zijn om min of meer 'zelfsturend' te worden. Die op basis van massaal binnenhalen van 'data' zelf verbeteringen aanbrengen. Nog steeds min of meer gestuurd door ontwikkelaars van systemen en programmeurs.

Prominente ontwikkelaars en techondernemers beginnen zich af te vragen hoever dit door kan gaan. Is het denkbaar dat 'losgeslagen superintelligentie systemen' niet meer door techneuten kunnen worden beheerst? Dat zou dan een enorme bedreiging kunnen vormen voor de mensheid.

Superintelligente computerprogramma's die massief nepnieuws over de wereld uitstorten, waarop andere systemen gaan reageren. Financiële systemen die overgenomen kunnen worden en zelfs platgelegd worden. Superintelligente computersystemen die energiesystemen manipuleren, bevoorrading in chaos laten ontaarden en onze wereld met een enorme crisis kunnen opzadelen.

Als wethouder heb ik geleerd bij cursussen rampenbestrijding dat chaos in een samenleving onze grootste bedreiging vormt. Hoewel de Historische Sociëteit vooral bezig is met onze stad en haar geschiedenis, toch een onderwerp om in de gaten te houden.

'n HOESBREEF

Stichting Historische Sociëteit Enschede - Lonneker
Deze gratis en interactieve digitale nieuwsbrief van de Historische Sociëteit verschijnt tien keer per jaar.
www.shsel.nl

Redactie
Ilse van Heerwaarden
Wim Corduwener
hoesbreef@gmail.com
Vorige nummers van 'n Hoesbreef kunt u hier downloaden.

Secretariaat
Gerard Hemelt,
Suze Groeneweglanden 14,
7542 NM Enschede. 06 197 255 77.
secr.shsel@gmail.com

'n Sliepsteen
Contribuanten ontvangen vier keer per jaar ons historisch blad 'n Sliepsteen.
Redactie:
Jan Brummer, 06 2412 02 06
of janbrummer@shsel.nl

https://www.facebook.com/SHSEL/

Ons documentatiecentrum is te raadplegen in Prismare, ruimte 1.07. Roomweg 167 op **woensdag- en vrijdagmiddag van 14.00 tot 17.00 uur**.

De Historische Sociëteit Enschede- Lonneker heeft bij de belastingdienst de status van culturele ANBI. Dat betekent dat een gift aan de Sociëteit voor 125 procent kan worden afgetrokken van de inkomstenbelasting en voor 150 procent van de vennootschapsbelasting.
Een ANBI is een algemeen nut beogende instelling. Onze Historische Sociëteit mag zich culturele ANBI noemen omdat we een instelling zijn die voor minstens 90 procent actief is op cultureel gebied.

Het verhaal voor onze toekomst

Als Historische Sociëteit hebben wij een heldere doelstelling; de geschiedenis van Enschede meer zichtbaar maken en houden. Vanzelfsprekend met de verhalen van de stad. De zichtbare kenmerkende onderdelen van onze gezamenlijke geschiedenis. Vaak geldt daarvoor dat het al een gemeentelijk- of rijksmonument is. De fabrieken van Jannink en Van Heek bijvoorbeeld, of tuindorp Pathmos, de parken en bijzondere woningen als de villa Schuttersveld of Sonnebeek.

De afgelopen jaren is de Sociëteit zich ook bewuster bezig gaan houden met meer algemeen ruimtelijke uitgangspunten. In onze ogen is bijvoorbeeld de Singelring de stedenbouwkundige ingreep die structuur aan onze stad heeft gegeven. Zou de Singelring daarmee in Enschede niet de status moeten krijgen van een gemeentelijk monument?

Samen met andere organisaties wordt nu gekeken naar de forse rij monumentale eiken, die geplant zijn bij de aanleg van de spoorlijn naar Gronau. Monumentaal, monumentwaardig en te beschermen? De Sociëteit heeft zich ook verantwoordelijk gemaakt voor de restauratie van de Tram 1 van Enschede. Monumentwaardig, met de hoogste status in het Register Mobiel Erfgoed. Duidelijk van betekenis. Toch de vraag, hoe ver gaat onze betrokkenheid? Gaat onze inbreng misschien te ver? Zeg het maar!

Wij zijn nog niet heel actief bij de fundamentelere vraag wat Enschede als stad wil zijn. En dan niet een visie op één beleidsterrein, maar in samenhang.

Veel discussies in Enschede gaan over nieuwe ontwikkelingen. Die wensen kunnen knellen en soms komt ook de geschiedenis van de stad onder druk? Waar bouwt Enschede de nieuwe woningen en in welke soort en type? Wat willen onze inwoners in hun woonomgeving aan groen behouden en/of realiseren? De wens duurzaam energie opwekken met zonneparken en windmolens? Hoe gaat de stad daarbij om met haar kwaliteit van het buitengebied? Ingewikkelde vraagstukken. Het zijn nu vooral discussies in de lokale politiek.

Een 'gezamenlijk verhaal' over de vraag waar Enschede naartoe wil is wel gewenst Het ontbreekt daarvoor aan echte betrokkenheid van veel inwoners bij dit vraagstuk. Meestal gaat u (en wij ook) zich pas een mening vormen op het moment dat er een nieuw plan ligt en dan reageren wij vaak nogal defensief. Vaak betekent iets nieuws in onze omgeving een verandering. Veranderingen die vaak niet helemaal helder zijn in hun effecten en worden gezien als een bedreiging. Juridische procedures zijn het gevolg.

Hoe organiseren wij als samenleving betrokkenheid bij het creëren van de 'stad van de toekomst'? En dan niet alleen reagerend maar meesturend. Dat vraagt iets van ons allemaal. Een gemeente die een proces organiseert waarbij daadwerkelijk invloed vanuit de samenleving mogelijk is. Inwoners die vanuit welbegrepen algemeen- en/of eigenbelang mee willen praten en denken. Die kennis willen hebben van de dilemma's en problemen herkennen waarvoor dat 'nieuwe' nodig is. Waarbij vraagstukken klein, eenvoudig en nabij, in plaats van complex en abstract worden gepresenteerd.

Wouter Veldhuis, rijksadviseur op dit terrein schreef: "Na een eeuw functiescheiding en vergroting van afstanden zijn we aangekomen in de eeuw van nabijheid. Breng mensen dichter bij elkaar, bij werk, bij zorg en bij andere voorzieningen. Niet alleen fysiek, maar ook mentaal.

In geen geval op basis van een blauwdruk van de stad maar door mee verantwoordelijkheid te geven. Initiatieven vanuit de basis van de samenleving. Uitgangspunt is wat mensen willen voor hun eigen leven en omgeving? Dan blijkt iedereen praktisch hetzelfde te willen. Schone lucht, geen honger, schoon drinkwater, een gezellige en veilige buurt, een prettig huis. Uiteindelijk willen alle mensen een betekenisvol leven, op een veilige, prettige en gezonde manier".

Ook voor ons als Historische Sociëteit ligt hier een uitdaging. Met oog voor de geschiedenis, meedenken over de vragen voor de toekomst.

Dick Buursink

De geschiedenis herhaalt zich

Ook in 1908 kon men een trambedrijf niet uit de lucht plukken. De bouwer van de zeven Enschedese motorwagens Pennock was in Den Haag gevestigd. Wat lag dus meer voor de hand om de hulp in te roepen van de HTM, de Haagse Tramweg Maatschappij.

Door **Jan Astrego**

Helaas zijn de archieven van de TET uit de tijd van de tram niet meer aanwezig, dus wat die samenwerking allemaal behelsde kunnen we niet meer nagaan. Maar duidelijk is dat dit best ver ging. Zo werd er rijdend personeel en rollend materieel, de bijwagens, beschikbaar gesteld en trams uit die tijd vertonen in details veel overeenkomsten.

Een bezoek aan het Haags Openbaar Vervoer Museum was daarom voor het MBS-restauratieteam van de TET 1 een must. Temeer ook omdat ook tram 164 er is te bezichtigen.

Voor ons het belangrijkste doel van de excursie, want in veel technische en uitvoeringsdetails is zichtbaar hoe deze in Haaksbergen zullen moeten worden uitgevoerd.

Wat dat betreft is wellicht interessant te vermelden, dat in de zestiger jaren 'founding father' van de MBS, Rob Stamkot, al een begerige blik had geworpen op het zomerhuisje in Overdinkel. Het restant van TET 1 zou mooi passen in de collectie trams bestaande uit TET 2 (in zeer slechte staat, maar deels toen al gerestaureerd) de HTM 164, de RET 470. Door een calamiteit werd de collectie echter grotendeels verwoest. De HTM 164 werd gered en staat nu geheel gerestaureerd (helaas nu nog) in de tijdelijke opslag van de HOVM.

Cruciaal is het vaststellen voor welk tijdsbeeld er nu voor de TET 1 wordt gekozen. Immers de tram heeft er in verschillende stadia anders uitgezien. De eerste foto met de TET 1 en 6 is daarvan een goed voorbeeld. De verschillen tonen meteen het dilemma waar het restauratieteam voor staat. Alleen de keuze van de kleur al.

Vervolg op **Pagina 4**

▲ *Veel verschillen in uitvoering bij Tram 1 en 6.*

▲ *Tram 2 bij oplevering donkerblauw met goudkleurige decoratie.*

▲ *Tram 164 in het Haags Openbaar Vervoer Museum.*

▲ *Het plafond met veel details boven de bestuurder.*

▲ *Een 'Haagse' schakelkast wordt ook de keuze voor de TET 1.*

▲ *Zij- en achterkant balkon crème met roodbruine decoratie.*

▲ *Plafondlamp en andere details.*

De geschiedenis herhaalt zich

Vervolg van **Pagina 3**

▲ *Sfeerbeeld van het Haags Openbaar Vervoer Museum.*

Het mooie donkerblauw met goudkleurige biezen waarin de tram werd afgeleverd, de blauwgrijze combinatie waarin ze later werden geschilderd of het wat fletse crème waarin de tram ophield te bestaan.

De unieke uitvoering met het deurtje op de kop waarmee het restant van TET 1 werd gevonden gaf wat dat betreft de doorslag. De conducteur kon hiermee 'binnendoor' tijdens de rit naar de bijwagen. Een levensgevaarlijke escapade, die daarom waarschijnlijk ook niet bij alle trams is uitgevoerd. Het verhaal gaat dat later een passagier in de bijwagen werd aangewezen om de kaartjescontrole dan maar uit te voeren.

Dat het exploitatiebudget krap moest zijn geworden blijkt ook uit het dichtzetten van de toegang tot de tram aan één zijde met panelen en het aanbrengen van een schuine plank op één van de tredebakken, zodat het gratis een eindje meeliften onmogelijk was.

Reken maar dat het uitsparen van de dagelijkse ritprijs naar de textielfabriek Eilermarke net over de grens bij Glanerbrug, het eindpunt van de tram, met de hongerlonen van de arbeiders in die tijd belangrijk was. Voor het verhaal over de tram belangrijk om te laten zien.

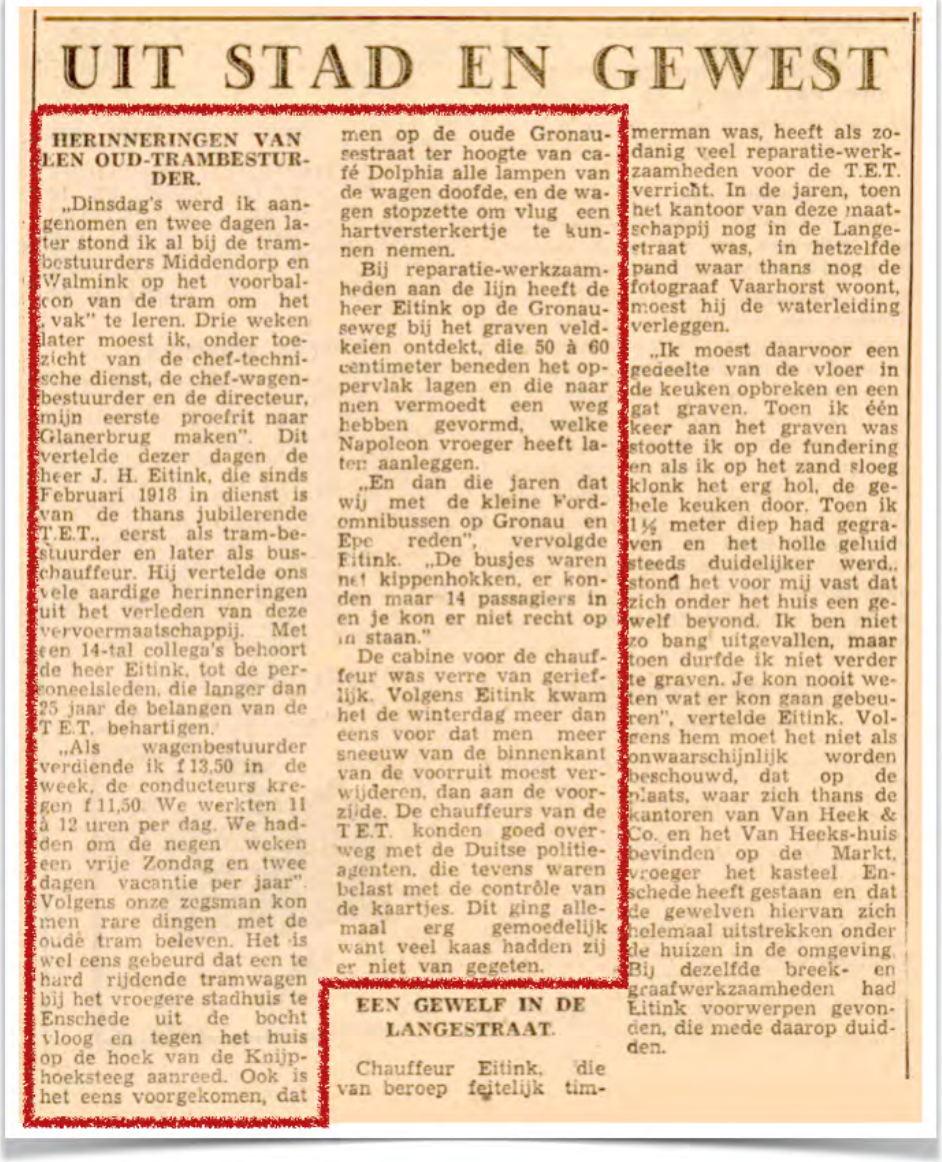

UIT STAD EN GEWEST

HERINNERINGEN VAN EEN OUD-TRAMBESTUURDER.

„Dinsdag's werd ik aangenomen en twee dagen later stond ik al bij de trambestuurders Middendorp en Walmink op het voorbalcon van de tram om het „vak" te leren. Drie weken later moest ik, onder toezicht van de chef-technische dienst, de chef-wagenbestuurder en de directeur, mijn eerste proefrit naar Glanerbrug maken". Dit vertelde dezer dagen de heer J. H. Eitink, die sinds Februari 1918 in dienst is van de thans jubilerende T.E.T., eerst als tram-bestuurder en later als buschauffeur. Hij vertelde ons vele aardige herinneringen uit het verleden van deze vervoermaatschappij. Met een 14-tal collega's behoort de heer Eitink, tot de personeelsleden, die langer dan 25 jaar de belangen van de T.E.T. behartigen.

„Als wagenbestuurder verdiende ik f 13,50 in de week, de conducteurs kregen f 11,50. We werkten 11 à 12 uren per dag. We hadden om de negen weken een vrije Zondag en twee dagen vacantie per jaar". Volgens onze zegsman kon men rare dingen met de oude tram beleven. Het is wel eens gebeurd dat een te hard rijdende tramwagen bij het vroegere stadhuis te Enschede uit de bocht vloog en tegen het huis op de hoek van de Knijphoeksteeg aanreed. Ook is het eens voorgekomen, dat men op de oude Gronausestraat ter hoogte van café Dolphia alle lampen van de wagen doofde, en de wagen stopzette om vlug een hartversterkertje te kunnen nemen.

Bij reparatie-werkzaamheden aan de lijn heeft de heer Eitink op de Gronauseweg bij het graven veldkeien ontdekt, die 50 à 60 centimeter beneden het oppervlak lagen en die naar men vermoedt een weg hebben gevormd, welke Napoleon vroeger heeft laten aanleggen.

„En dan die jaren dat wij met de kleine Ford-omnibussen op Gronau en Epe reden", vervolgde Eitink. „De busjes waren net kippenhokken, er konden maar 14 passagiers in en je kon er niet recht op in staan."

De cabine voor de chauffeur was verre van gerieflijk. Volgens Eitink kwam het de winterdag meer dan eens voor dat men meer sneeuw van de binnenkant van de voorruit moest verwijderen, dan aan de voorzijde. De chauffeurs van de T.E.T. konden goed overweg met de Duitse politieagenten, die tevens waren belast met de contrôle van de kaartjes. Dit ging allemaal erg gemoedelijk want veel kaas hadden zij er niet van gegeten.

EEN GEWELF IN DE LANGESTRAAT.

Chauffeur Eitink, die van beroep feitelijk timmerman was, heeft als zodanig veel reparatie-werkzaamheden voor de T.E.T. verricht. In de jaren, toen het kantoor van deze maatschappij nog in de Langestraat was, in hetzelfde pand waar thans nog de fotograaf Vaarhorst woont, moest hij de waterleiding verleggen.

„Ik moest daarvoor een gedeelte van de vloer in de keuken opbreken en een gat graven. Toen ik één keer aan het graven was stootte ik op de fundering en als ik op het zand sloeg klonk het erg hol, de gehele keuken door. Toen ik 1½ meter diep had gegraven en het holle geluid steeds duidelijker werd, stond het voor mij vast dat zich onder het huis een gewelf bevond. Ik ben niet zo bang uitgevallen, maar toen durfde ik niet verder te graven. Je kon nooit weten wat er kon gaan gebeuren", vertelde Eitink. Volgens hem moet het niet als onwaarschijnlijk worden beschouwd, dat op de plaats, waar zich thans de kantoren van Van Heek & Co. en het Van Heeks-huis bevinden op de Markt, vroeger het kasteel Enschede heeft gestaan en dat de gewelven hiervan zich helemaal uitstrekken onder de huizen in de omgeving. Bij dezelfde breek- en graafwerkzaamheden had Eitink voorwerpen gevonden, die mede daarop duidden.

De tram, de tram en nogmaals de tram

▲ *Het Twentsch Dagblad Tubantia kende eind jaren veertig van de vorige eeuw een rubriek 'Uit stad en gewest'. Bijgaand artikel komt uit het nummer van 1 juli 1948.*

▲ *1915: Tram 2 in de Langestraat.*

▲ *Activiteitenbegeleider Karin Eertman van Ariëns/Liberein bekijkt samen met Benno Kamphuis van de Historische Kring Glanerbrug de werken in het Ariënshuis.*

Expositie Klaas Bernink in Ariënshuis

▶ De Glanerbrugse kunstschilder Klaas Bernink, overleden in 1996, zijn we bepaald nog niet vergeten en zijn werken al helemaal niet. Die werken kenmerken zich door een strakke stijl en heldere kleuren.

In het verleden zijn er diverse exposities geweest en zijn er artikelen over hem verschenen. En terecht!

De Historische Kring Glanerbrug heeft een serie reproducties in een mooie strakke lijst gekregen en die nu in Ariënshuis Glanerbrug te bewonderen zijn.

Naast alle reproducties hangt ook een overzicht van het leven en werk van Klaas Bernink zoals dit in de Sliepsteen van 2011 is verschenen.

De Historische Kring Glanerbrug kan deze (kleine) expositie, die nog t/m eind maart te zien is, van harte aanbevelen.

▲ *De Marechaussee-kazerne in Glanerbrug uit 1973.*

Historische Kring Glanerbrug
Benno Kamphuis

Bijzondere aanwinsten

▶ In de Hoesbreef van februari heeft u kunnen lezen dat wij een aantal bijzondere aanwinsten hebben gekregen. Hier zijn we erg blij mee.

Het komt regelmatig voor dat er voorwerpen in ons atelier worden achtergelaten. Zoals o.a. een beddenpan, een olielamp waarschijnlijk met het idee “dit is iets voor de Historische Sociëteit”.

Ook vond ik laatst een beker ter herinnering aan de bevrijding van Enschede. Maar helaas zijn er niet voldoende vitrines en opslagruimte om alles te aanvaarden. De beddenpan en olielamp zijn niet typisch en kenmerkend voor Enschede dus kunnen we hier niets mee. De beker echter wel, helaas weten we niet wie de beker achtergelaten heeft en dus ook niet of er een interessant verhaal achter zit.

Daarom ons verzoek: Heeft u iets waarvan u denkt dit is iets voor de Historische Sociëteit en u wilt het ons (in bruikleen) schenken neem dan contact op met de Promotiecommissie.

Herman van de Pieterman
herman.vd.pieterman@gmail.com

Wat schreef men elkaar een eeuw geleden

Door **Jan Brummer**

▲ ***Ingekleurde ansichtkaart verzonden in 1925. De Nederlands-Duitse grens met het grenskantoor in Glanerbrug.***

Beste R.H. en Kobi,
Tot nog toe bevalt het me hier goed, de omstreken zijn prachtig, ik heb nog maar twee gehad, niet veel hè. Ik heb het hier wel gezellig, er zijn vier jongens hier van 6 – 16 jaar en een Nicht van Mevrouw doet de huishouding erg aardig meisje van 18 jaar, we kunnen het goed samen vinden ik zit veel te lezen en te haken in de tuin. Verder heb ik weinig nieuws, nu vooreerst de groeten hoor, als ik niet meer schrijf dan kom ik jelie alles wel vertellen alles is hier kits op Glanerbrug.
C. Wilken

Onbekend maar niet onbemind

Uw reactie graag naar **Jan Brummer:** janbrummer@shsel.nl

▶ ***Op de foto rechts, die in maart 1940 op het Hogeland is gemaakt, zien we twee blije kinderen met hun palmpasen. Weet u misschien wie dit zijn? Uw reactie graag naar: janbrummer@shsel.nl***

Oplossing foto vorige Hoesbreef 336

▶ ***Zowel Herman Oosterhold als Wilfried Brunink meldden dat het een foto is van de zandzuiger van aannemer Piet Vermeer. Eerstgenoemd liep vanaf juli 1974 stage bij Rijkswaterstaat en was betrokken bij de beginfase van de A35 tussen Hengelo en Enschede. De zandzuiger die in het Rutbekerveld lag zoog een zand-water mengsel op en perste het onder druk richting de aan te leggen autosnelweg. Op de foto zien we de zandzuiger voor de helft afgebeeld. Deze bestond uit twee in de lengterichting doorgesneden helften, waardoor het transport eenvoudiger was.***

HENGELO — In de Hengelose haven is vanmorgen de cutterzuiger gedemonteerd, waarmee rijkswaterstaat in het Rutbekerveld tussen Enschede en Haaksbergen zand gaat winnen voor de aan te leggen Rijksweg 35.

De zuiger was vrijdag al in Hengelo aangekomen. De operatie van vanmorgen werd uitgevoerd door het Hengelose mammoet-transportbedrijf Van Wezel-Stoof, dat de cutterzuiger splitste in twee delen van 3 bij 50 meter. De delen, die 100 en 125 ton wegen, zullen vandaag in de haven van Stork op trailers worden geplaatst. Dat karwei kan alleen in de haven van Stork worden geklaard, omdat men daar de beschikking beeft over een 150-ton kraan.

Morgen zullen de gedemonteerde delen van de cutterzuiger onder politie-begeleiding over de weg naar het Rutbekerveld worden vervoerd. In totaal zijn bij het transport 8 trailers betrokken. In het Rutbekerveld is inmiddels een put van 50 bij 100 meter gegraven, waarin de cutterzuiger zal komen te liggen. Het hele zandwinningsprojekt duurt twee jaar.

▲ ***Willem Janssen stuurde twee krantenartikelen van december 1974, waarvan dit er één is.***

Suikerzakjes van weleer: **Restaurant Dolphia**

▶ Als herberg en pleisterplaats bestaat restaurant Dolphia, bijgenaamd 'bi 'n Dolf' al sinds 1849. In die tijd ligt het pand aan de Rijksweg Enschede-Glanerbrug en maakt het deel uit van de grote route naar de Pruisische grenzen. Al in 1858 wordt er in een krantenartikel melding gemaakt van een concert door een groep muzikanten van het regiment Dragonders te Zutphen. In 1868 valt het pand ten prooi aan een allesverwoestende vuurzee, maar men gaat niet bij de pakken neerzitten en gaat over tot herbouw van het pand.

Dat pand wordt in 1932 voor 33.000 gulden (15.000 euro) gekocht door het Rijk omdat het moet wijken voor de nieuw aan te leggen brede Gronausestraat. Dat wil niet zeggen dat hiermee een eind komt aan restaurant Dolphia, want nog in datzelfde jaar herrijst

er tientallen meters naar achteren een gloednieuw hotel-café-restaurant. Dit is het pand zoals we het nu kennen. Het pand is een ware blikvanger dankzij de karakteristieke jarendertig bouwstijl.
Op zondag wordt het restaurant druk bezocht door gezinnen. Veelal komt men op de fiets, maar ook wordt er dankbaar gebruik gemaakt van de tram omdat de tramhalte zich tot 1933 aan de overkant van het restaurant bevindt. De kinderen duiken meestal direct, de zich aan de achterzijde van het pand bevindende, speeltuin in terwijl de ouders op het terras een oogje in het zeil houden.
Aan het eind van de Tweede Wereldoorlog wordt het gebouw gevorderd door de Duitsers en na afloop van de oorlog wordt het in gebruik genomen door de geallieerden. Vanaf 1947 zwaaien Christiaan en Johanna Gerritsen (vanaf 1912 exploitant van het pand) er weer de scepter. Na hun dood neemt dochter Jo Kellerhuis-Gerritsen met haar man de zaak over. Omdat zij kinderloos blijven doen ze het pand in 1972 over aan Jan Hemme en zijn vrouw Carla. In 2009 nemen dochter Melanie Hemme en haar man Tom Harbers de zaak over. Melanie overlijdt in 2019 en hun zoon Karel zal zijn ouders naar alle waarschijnlijkheid opvolgen.

Rita van de Wetering

Schuilkelders

▶ In een muur aan het begin van de Floresstraat, van een verder niet bijzonder gebouw, zit deze gevelsteen met als tekst: "Deze kelders dienden in den wereldoorlog 1940-1945 de buurtbewoners tot schuilplaats". In dit pand was tijdens de Tweede Wereldoorlog blijkbaar de buurtschuilkelder.

De toevallig gesignaleerde steen roept direct vragen op. Zijn er nog bewoners die weten hoe het eraan toeging in deze schuilkelder?

Met de oorlogen in Gaza en Oekraïne zien wij elke dag hoe belangrijk schuilplekken voor inwoners kunnen zijn. Hoeveel zijn het er eigenlijk geweest in onze stad? Op onderzoek uit dus.

Is Enschede in 1940 voorbereid geweest op een mogelijke oorlog en hoe zat het toen met het denken over bescherming van de inwoners? In ons SHSEL-archief is feitelijk niets te vinden over de geschiedenis van deze schuilkelders. Eric Heijink wist bij navraag nog wat materiaal te leveren. Interessant is een groot stuk uit Dagblad Tubantia van 13 februari 1939. Het is een cynisch verslag van de betreffende journalist, die de stand van zaken op dit terrein eens tegen het licht houdt. Het moet toen al niet hoopgevend zijn geweest voor de inwoners. De gemeenteraad van Enschede trekt het 'enorme' bedrag van twee en half duizend gulden (€1200,-) uit. Onze stad, met in die jaren negentigduizend inwoners, moest daarmee blijkbaar gaan voldoen aan de Richtlijn die de Inspectie voor de Luchtbescherming had uitgevaardigd.

Wierden met dertienduizend inwoners trok drieduizend gulden (€1300,-) uit en men vond dat daar eigenlijk te weinig. Er moeten ook ploegen worden gevormd van vrijwilligers die aan moeten treden als er gevaar dreigt. De honderden inwoners die zich hadden opgegeven waren in verwarring; was hun aanmelding wel overgekomen? Anderhalf jaar na het oproepen van vrijwilligers was er nog nooit geoefend.

Het Hoofd van de Luchtbeschermingsdienst in Enschede vond het ondoenlijk de nodige kelders in te richten. Hij dacht wel te kunnen volstaan met de snelle aanleg van 'loopgraven' in voorkomende gevallen.

Pas op 13 mei 1941 vond er een openbare aanbesteding plaats voor de bouw van 13 overdekte schuilkelders in de binnenstad van Enschede. Daarin was plaats voor 50 mensen, 36 zitplekken en 14 staanplekken.

De oorlogen in Oekraïne en Gaza laat zien dat de illusie dat ouderwetse oorlogen met loopgraven en bombardementen nooit meer in onze wereld zouden plaatsvinden inderdaad een illusie is. Misschien toch maar weer eens aandacht aan besteden

Dick Buursink

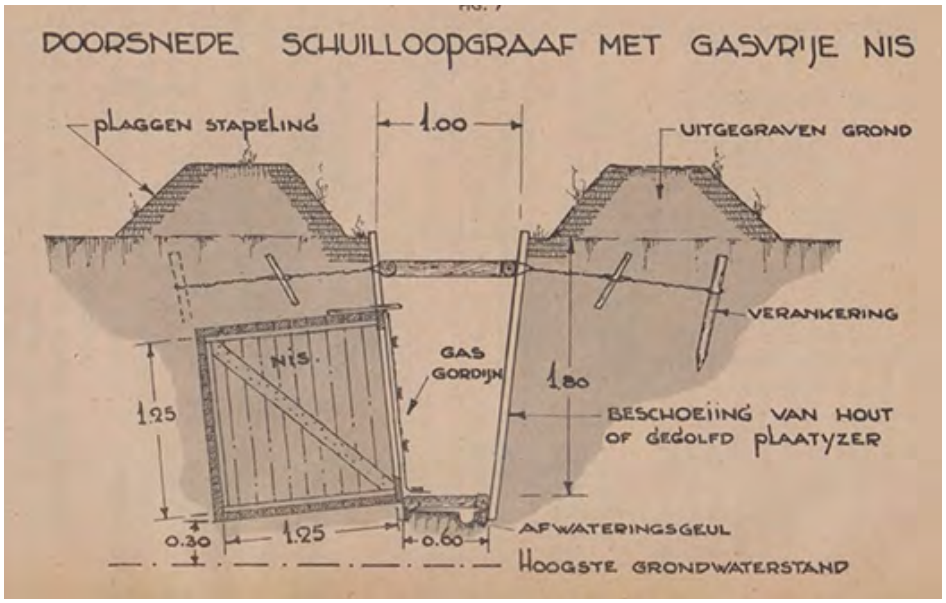

Contactpersonen commissies

▶ **Binnenstadcommissie**
Georges Schafraad
E-mail: schafraad@gmail.com

▶ **Boerderijcommissie**
Jan Oldenhof
E-mail: boerderijcom@shsel.nl

▶ **Documentatiecentrum**
Bart Jansen, tel. 06 3435 45 16
E-mail: jansebart@gmail.com

▶ **Foto- en verhalencommissie**
Jan Breteler
E-mail: fotoverhalen@shsel.nl

▶ **Monumentencommissie**
Ton Völker
E-mail: monumentencom@shsel.nl

▶ **Loakstenen- en begraafplaatsencommissie**
Harry van der Sleen, tel. 053 852 24 94
E-mail: loakstenencom@shsel.nl

▶ **PR-commissie**
Bart Jansen, tel. 06 3435 45 16
E-mail: jansebart@gmail.com

▶ **Redactie 'n Sliepsteen**
Jan Brummer, tel. 06 2412 02 06
E-mail: janbrummer@shsel.nl

▶ **Historische Kring Glanerbrug**
Joop Kwakman, tel. 06 1972 32 72
E-mail: info@historischekringglanerbrug.eu

▶ **ICT**
Tjibbe Knol
E-mail: tjibbeknol@shsel.nl

Door **Jan Brummer**
Reacties: janbrummer@shsel.nl

De Duitsche en Hollandsche douaniers kunnen het blijkbaar goed met elkaar vinden. Zij poseerden, op verzoek van onzen fotograaf gezamenlijk op Hollandsch-Duitsch gebied.

Het voormalige tolhuisje aan den Rijksstraatweg Glanerbrug-Gronau, een sta-in-den-weg, die eerstdaags verdwijnen zal. Het verkeer zal daarmee veel verbeteren.

▲ *Vatenaftapkelder.*

Grolsch fotoalbum 1942

▶ In 1942, twintig jaar na de fusie tussen de Enschedese Bierbrouwerij en Brouwerij 'De Klok' in Groenlo, is er een bijzonder fotoalbum verschenen met 42 foto's bedoeld als presentatie van de brouwerij in Enschede.

In deze Hoesbreef plaatsen wij in elk volgend nummer één van de foto's uit dit album. Een herdruk van het album is te koop bij de Historische Sociëteit (Prismare), boekhandel Broekhuis en in de Grolsch-shop bij de brouwerij. De prijs bedraagt € 29,50 Het boekje is ook per post bestelbaar. Verzend- en verpakkingskosten € 5,95. Stuur uw naam en adresgegevens naar: janbrummer@shsel.nl

Boerderijboeken deel 1-2-3 digitaal

▶ We krijgen nog wel eens vraag naar de eerste drie delen uit de boerderijboekenreeks.

Te weinig om een herdruk te verantwoorden, te veel om er niets mee te doen.

We zijn het Stadsarchief Enschede dan ook dankbaar dat zij de eerste drie delen hebben gedigitaliseerd.

Deel 1 beschrijft 182 boerderijen in de Zuid-Eschmarke tussen Gronausestraat en Knalhutteweg.

Deel 2 240 boerderijen tussen Knalhutteweg en Haaksbergerstraat; Broekheurne, Rutbeek en Usselo.

Deel 3 alle boerderijen tussen de Haaksbergerstraat en de oude spoorlijn naar Haaksbergen.

De digitale boeken zijn te vinden op onze website www.shsel.nl onder Publicaties/Boerderijboeken.

En Boerderijboek deel 4 die 128 boerderijen in Boekelo, gelegen in het gebied omgeven door de A35, de oude spoorlijn Enschede-Haaksbergen, de gemeentegrens met Haaksbergen en de gemeentegrens met Hengelo beschrijft, kunt u natuurlijk gewoon kopen bij onze Stichting.

Opsporing verzocht

▶ Sinds het midden van de jaren '70 wonen wij aan de Tubantiastraat 41 en vanaf 1987 op no. 41-43. In mei 1994 kochten wij van de heer André van Gelder de achter onze woning gelegen, uit 1885 stammende, belendende timmerwerkplaats. Deze is medio 1998 gerestaureerd en verbouwd tot ons huidige bedrijfspand voor de ontwikkeling van o.a. medische instrumenten.

▲ *Het pand aan de Toekomststraat, Waterboerstraatweg en Richtersweg.*

Ergens tussen 1994 en 1998 probeerde ik bij het Stadsarchief de oorspronkelijke bestemming van het pand te achterhalen, maar ik ben toen niet verder gekomen dan dat het pand oorspronkelijk niet aan de Tubantiastraat (toen nog Waterboerstraat of -weg) lag, maar aan de achter ons liggende Richtersweg. De achterdeur van het huidige kantoorgedeelte was dus vroeger de voordeur van het pand.

Een inmiddels overleden achterbuurman vertelde mij dat in het pand oorspronkelijk 'iets met textiel' had gezeten, maar ook dat het pand dat langs de vroegere voordeur liep ooit onderdeel is geweest van een kerkpad dat van Twekkelo naar de Grote Kerk op de Markt liep.

Op oude kaarten en op Google Maps zijn inderdaad delen in het verlengde van een pad te zien die op zo'n kerkpad zouden kunnen duiden, o.a. naast Café de Singel aan de Tubantiasingel. Op de foto zijn zowel het pad als de oude voordeur van het pand te zien.

Wie weet hier meer van?

Uw reacties graag naar Bert van Gool, tel. 06 54641735 of bertvangool@hetnet.nl

De Museum Fabriek twente

Marcus Levi van Gelderen

▶ Marcus Levi van Gelderen kwam als 18 jarige boekhouder naar Twente, werkte zich op als directeur en eigenaar van verschillende fabrieken, waaronder de Nijverheid en Rami Union.

https://youtu.be/MidDBLc_fTw

Nieuwe gemeentevlag

▶ De gemeenteraad heeft op 29 januari jl. de gemeentelijke vlag uit 1953 gewijzigd.

Aan de rode baan is het logo van de gemeente toegevoegd. Het logo is als bekend een licht vereenvoudigde weergave van het gemeentewapen uit 1936.

De Hoge Raad van Adel, die in deze een adviserende functie had, is met de voordracht van het college om pragmatische redenen akkoord gegaan hoewel men liever het 'hekje' uit het gemeentewapen zou hebben gezien.

Het College meende echter dat een vlag met het logo, overigens eerst geïntroduceerd in september 2023, door Enschede Promotie is omarmd, in de handel verkrijgbaar is en daarom de voorkeur verdiende.

Over het voorstel is niet gediscussieerd. Het is met algemene stemmen aangenomen.

Ramie Union

▶ ***Willem Janssen verrijkte onze collectie Ramie Union artikelen met een bijzonder fraai en decoratief voorwerp. Mogelijk is deze, van porselein gemaakte, vis met een afmeting van 9 x 6 x 7,5 (h) cm, een presse-papier en bedoeld als relatiegeschenk. Hoewel het bodemstempel links op de foto onder niet de naam Ramie Union vermeldt is deze, gezien de gekleurde glazuur en andere bodemstempels onder hetzelfde voorwerp, daar wel gemaakt. Onder de naam WETA (Wetenschappelijke En Technische Apparatuur) produceerde Ramie Union laboratorium porselein.***

Markesteen geplaatst

▲ *De Loakstenencommissie heeft onlangs een markesteen geplaatst aan de Lambertus Buddestraat. Het betreft een veldkei op de voormalige markegrens van de Esmarke en de Twekkelermarke. De markesteen heeft als naam gekregen 'Steen aan de Rigtersbleek' (33.35-03). Ook de volgende markesteen ten noorden daarvan op dezelfde grens is reeds geplaatst. Deze steen 'Steen bij de Knepse'(33.35-02) wordt binnenkort onthuld. Deze ligt op de parkeerplaats bij het Ledeboerpark aan de Hengelosestraat.*
Harry van der Sleen

Jugenstilarchitectuur in Enschede (1896-1914)

Winkelpanden met bovenwoning

Door **Arno Weltens**

▶ *Het half vrijstaande pand aan de Heurne 26 (voormalig Oldenzaalsestraat 24-26A) is ontworpen door architect A.L. Clemens.*

Zowel de bovenlichten van de etalagevensters als het bovenlicht in het portiek zijn voorzien van een typische gebogen roedenverdeling. Op de hardstenen plint staan aan de linker- en rechteronderzijde de initialen van nazaten van opdrachtgever Borgerink. Ook dit pand is aangemerkt als gemeentelijk monument. Het pand Korte Hengelosestraat 33-33A is van dezelfde architect. Opvallend is de wijze van versiering (Fries) van de puibalk. Hetzelfde geldt voor de opengewerkte balustrade linksboven.

▲ *De Heurne 26. Architect A.L. Clemens (1912).*

▲ *Korte Hengelosestraat 33-33A. Architect A.L. Clemens (1902).*

Schoonmaak Boerenkerkhof

▶ Zoals we eerder hebben aangekondigd vindt op **16 maart** de schoonmaak van het Boerenkerkhof plaats. U bent daarbij van harte uitgenodigd. De schoonmaak duurt van 10.00 tot 12.00 uur. Hiermee zorgen we ervoor dat het Boerenkerkhof er mooi uit blijft zien. Voor koffie, thee en schoonmaakspullen wordt gezorgd. Aansluitend bent u van harte uitgenodigd voor een heerlijke lunch.

Mocht u zich nog niet hebben aangemeld en bent u van plan om te komen, zou u dat dan alsnog willen doen? Graag uiterlijk 11 maart, i.v.m. de catering.

En nog een aankondiging: op **23 maart** hebben wij Ben Snijders bereid gevonden om een historische rondleiding te verzorgen over de rijke geschiedenis die zichtbaar is op Boerenkerkhof. U bent hierbij van harte welkom. Aanmelden is niet nodig. We starten om 10.30 uur op het Boerenkerkhof aan de kant van de Dr. Benthemstraat. We zien u graag op 16 of 23 maart.

Namens de werkgroep,
Marjolein Haandrikman
boerenkerkhof@wlzb.nl

'n HOESBREEF
Februari 2024
Pagina 11

Fabriek De Rondweg van van Heek?

▶ Een paar jaar geleden kreeg ik op een sociëteitsavond een envelop met negatieven in mijn handen gedrukt. Zo'n veertig stuks. Ik weet al niet meer van wie. Een mij onbekend

geen Blijdenstein Willink in Enschede."
Zo zie je maar weer: ik nam het opschrift op de envelop blind voor waar aan.

fotograaf gemaakte serie. Waarschijnlijk rond 1960. Maar verder heb ik geen enkele informatie.
Het zijn 6x6 negatieven op de in die tijd heel veel gebruikte Ilford FP4

Reactie van een lezer

▶ Herman van der Horst stuurde een reactie over het artikel in het maartnummer van de Hoesbreef.

Herman van der Horst heeft een verleden in de textiel(machines) en meent op in ieder geval enkele foto's de machines en de locatie te herkennen: de textieldrukkerij van Lakatex in Wijchen.

Blijdenstein Willink had een relatie met Lakatex in Wijchen.

Op de foto linksboven is een Stork rotatiedrukmachine te zien met drukbreedte van 280 cm uit de jaren zeventig waarmee textiel werd bedrukt.

De foto daarnaast is van een spanraam, een droogmachine.

Jan Breteler